

Arta fugii (cu trenul)

Romanul lui Cătălin Pavel a câștigat concursul de debut literar „UniCredit” în 2010, a fost publicat la Editura „Humanitas” și a avut parte, în general, de cronici favorabile. Considerat de Marius Chivu, cu argumente mai mult sau mai puțin convingătoare, cel mai bun roman de debut al anului trecut (*ex aequo*, e drept), romanul pare a nu fi depășit entuziasmul relativ al revistelor de specialitate. *Aproape a șaptea parte din lume* se înscrie, e adevărat, într-o altă tradiție literară (de fapt, tradiții) decât titlurile care au avut vizibilitate mai mare în ultimii ani, din trendul autobiografic/autoficțional, tendință expeditivă definită, dar cu suficient aplomb, pentru a deveni un loc comun al criticii. Desigur, este mai comod să te prevezi de diferențele în plan orizontal și să afirmi valoarea unei producții literare doar pentru că e „altceva” și, deci, te stimulează într-un mod diferit. Romanul lui Cătălin Pavel îmbină într-un mod ingenios, dacă nu pretențios, procedee și elemente de viziune din noul roman francez (mai mult Butor decât Robbe-Grillet) cu fragmente de realism magic (mai mult Rulfo decât Marquez), cu o problematizare metafizică conjugată cu estetism & eseistică, à la Cortazar, făcând loc și unui strop tulpure de existențialism. La toate acestea se adaugă forma, urmărită inconsecvent, a unui roman epistolar formativ, crearea unui mister prin suspendarea planului referențial, lipsa de unitate a narațiunii, dislocările factuale și elementele exotice derivate, probabil, din experiența de arheolog a autorului.

Premisa este una insolită și, simultan, question-begging, Zoran este un individ care călătorește de cinci ani cu trenul prin Europa, coborând doar pentru a se aproviziona și a schimba garnitura feroviară. Singura lui legătură afectivă cu lumea se realizează săptămânal, duminica (de unde titlul), sub forma unui schimb de emailuri cu un tânăr aflat în deșertul din Mali, lângă situl arheologic de la Essouk. Desigur, însăși premisa are un bogat fundal simbolic. Depeizarea este una autoimpusă, un efect al unor evenimente care nu sunt dezvăluite de la început. Pavel abandonează linearitatea și cauzalitatea realistă pentru o succesiune de secvențe dialogice, o actualizare interesantă a modelului epistolar, care pare a conduce, prin fragmentare și dezvoltarea non-sincronică a două existențe, înspre o investigare a multiplicității realului. Starea de spirit și condiția celor două personaje

sunt, chiar dacă nu avem suficiente informații pentru a le caracteriza, radical opuse. Ahar este în faza excesului de vitalitate, de luare în posesie a lumii, în timp ce Zoran se complăce în abulie. Între cele două emailuri, al lui Zoran, plin de observații și comentarii-panseu și cel al lui Ahar, încântat de viață, vag melancolic, avem discursul unui narator care oscilează între omnisciență limitată, stil indirect liber, obiectivitate și împărtășire discreționară de informații, uneori proleptice. El pare că știe mai mult decât personajul și îl dublează prin comentarii cu iz eseistic sau conclusiv, iar alteori se lasă absorbit de momentul prezent și focalizează povestirea prin ochii lui Zoran. Din păcate, aceste tranziții sunt aleatorii, lăsând impresia de stângăcie și indecizie, deși utilizarea varietății tipurilor narative ar fi putut conduce spre complexitate și subminarea credibilității naratorului. Zoran se gândește la Ahar, îi povestește ce i s-a mai întâmplat în tren și îi oferă sub formă de tetralog, pentalog etc. sfaturi de viață: „1. Ai încredere în judecata și iubirea ta. 2. În jurul tău pe trei părți să fie frumusețe, înțelepciune și bunătate, iar în față liber. 3. Să lovești cu cuțitul de jos în sus, iar dacă nu ai cuțit, să lovești între picioare, iar dacă nu se poate – fugi (...) 4. Să-mi scrii în fiecare duminică”. Sfaturile lui Zoran sunt destul de derutante pentru Ahar (care, în principiu, nu știe cum arată un tren și căruia experiența de viață a partenerului său de dialog îi este și inaccesibilă și cam inutilă), dar autorul este suficient de inteligent încât să-și relativizeze și modereze (cel puțin în acest caz) excesele de moralism: „Niciodată să nu reacționezi la ce îți scriu eu. Vezi-ți de treaba ta și povestea ta. Normal, bagi la cap ce-ți spun. Dar nu aplici orbește. Discernământ. Nimic nu e adevărat tot timpul”.

Miza centrală a cărții este dată de relația dintre cele două personaje. Afețiunea stranie a lui Zoran pentru tânărul aflat printre tuaregi și obsesia pe care o dezvoltă pentru mesajele de la acesta sunt construite pe un tipar patern-filial, în jurul mamei lui Ahar, Zuleika, cu care Zoran a avut o relație, ne lămurim pe parcurs, deși intuim de la început, de iubire, și încă una specială. Cu ajutorul unor flashback-uri extinse, care apar la mijlocul romanului, aflăm întreaga dramă a lui Zoran, felul în care a cunoscut-o pe Zuleika, ea fiind iubita unui arheolog englez, șef de șantier. Punctul nevralgic în jurul căruia gravitează cele două

personaje se află în neputința lui Zoran de a afla dacă Ahar este copilul său, această incertitudine rezonând cu altele, creând un lanț de acte ratate și situații indefinite. Mai mult, englezul Palfreyman, tatăl titular, este cel care îi dă lui Ahar un laptop (două ore pe săptămână) pentru a-i putea scrie lui Zoran.

Ce se întâmplă totuși în interstițiile acestei povești a iubirii ratate și a paternității incerte? Fragmentele din existența lui Zoran în tren, un limb cu conexiune (aproape permanentă și improbabilă) la internet încep, de obicei, de la partenerii de călătorie din compartiment și continuă într-o direcție semi-onirică, puțin absurdă, puțin fantastică plus o mică doză de intertextualitate. Aceste dezvoltări sunt rupte de corpul romanului și sună ca niște exerciții de imaginație cu fundal livresc, care caută cu orice preț bizarul poetizat. Cum situația lui Zoran, deși schițată numai, e deja atipică și tensiona(n)tă, rămânem cu niște probe de virtuozitate și bulimie stilistică expuse pentru a fi admirate pentru cât de eficient se autoconțin, amintind de Augustin Cupșa. În aceeași gamă sunt interpretate și două bucăți mai lungi (prea lungi) care narează, vag simbolic și prețios, cele două experiențe de câte o noapte, petrecute de Zoran pe pământ. O dată încearcă să salveze un bătrân din tren (pe numele său sugestiv, Paramo) care pare muribund, dar nu este, a doua oară este sedus și abandonat în Genova de o femeie care, după o partidă de sex, îl duce la gară și îl înjură (ne)sănătos. Ambele bucăți sunt bine scrise, dacă nu calofil, dar par gratuite.

Relația dintre cele două personaje suferă și modificări (chiar dacă ea acoperă aproape a 50-a parte din a șaptea parte a lumii) atunci când Ahar descrie cu naivitate felul în care se împrietenește cu o fată, Awa, iar Zoran simte „amenințarea enormă și concretă. Cu asemenea amenințare, Zoran se putea, însă, împăca”. În paranteză trebuie spus că astfel de raționamente și acțiuni non sequitur (împăcarea cu enormitatea) sunt foarte frecvente în roman. Faptul că prezumtivul său fiu biologic s-a făcut mare îi precipită lui Zoran procesele de conștiință și confruntarea cu propriul trecut, făcându-l să ia trenul spre orașul natal (Timișoara).

De la jumătatea cărții, stilul naratorului se schimbă (din nou), livrându-ni-se o relatare clasică, pe tiparul memoriilor, a evenimentelor din viața lui Zoran care l-au adus în situația de a se refugia în tren. În plus, observațiile naratorului îl contaminează și pe Ahar (asta se întâmplă și în primele scrisori), care se exprimă uneori, nu ca Zoran, ci ca un narator impersonal, dotat cu spirit critic, iar în capitolele de la final, naratorul scrie despre amândoi „la pachet”, deși până atunci îi trata în paralel. Pe lângă senzația că romanul e compus din două părți care se bat cap în cap (stil eliptic și ambiguu vs. confesiune aproape com-

pletă), există o cezură între faptele descrise de Zoran și reacția sa. Suntem în plină aporie, personajul se scaldă în indecidabil, nu știe și nici nu va afla vreodată dacă Ahar este fiul său, nu știe nici dacă o va mai vedea vreodată pe Zuleika, este sufocat de vină, știe că mersul cu trenul în lungul și latul Europei nu este decât o spirală care îl duce cât mai departe de punctul de contact cu Ahar. Evident, se pune întrebarea (pe care personajul nu pare a și-o pune) ce importanță are dacă Ahar este sau nu copilul său „natural”, din moment ce au ajuns la un asemenea grad de „fuziune”. Se pot găsi explicații psihologice pentru această atonie, disforie, dar autorul nu face decât să le sugereze, fără să fie prea convins de validitatea vreuneia. O altă zonă de incongruență este marcată de coabitarea în același discurs a formulelor aforistice, deci serioase, cu comentariile ironice pe seama aceluiași tip de discurs, la care se poate adăuga și dimensiunea reflexiv-metatextuală pe care o descoperă Paul Cernat în cronica sa din revista 22.

Trama romanului se încheie o dată cu a 9-a scrisoare a lui Ahar, povestită de către narator în numele lui Zoran. Spre final, găsim și cele mai izbutite scene ale romanului. Naratorul își găsește, în sfârșit, tonul, ritmul și creează o armonie între nivelurile factual, psihologic și cel simbolic. Ultima poveste lui Ahar este o realizare în sine și este și foarte tristă. Ea încheie povestea celor doi, fiind un exemplu de „revelare a asemănării”, principiu care subîntinde și completează proiectul ficțional al lui Cătălin Pavel. Suntem lăsați din nou cu o enigmă în față, iar Ahar pleacă cu trenul în căutarea lui Zoran. Nu o să dezvălui ce se întâmplă în ultimele secvențe ale cărții pentru că finalul este unul reușit și bine construit, cel puțin din punctul de vedere al semnificațiilor de adâncime ale cărții.

Cătălin Pavel încearcă prea multe în 250 de pagini (nu am abordat decât trăsăturile cele mai pregnante, ar mai fi de discutat) pentru ca rezultatul să fie satisfăcător pe toate planurile. Naratorul este eratic, dimensiunile pe care le deschide în cartea sa nu sunt controlate și integrate într-o viziune de ansamblu. Până când ambiția autorului și pasiunea sa pentru literatură vor fi completate și de abilitatea tehnică a prozatorului, avem o carte autentică de literatură (care nu imită, adică, filme de succes sau șabloane conformiste ale șocării burghezului), un roman despre vină, incongruență, disperare și eșec, scris de un autor cult și inteligent (uneori cu ostentație). În ciuda imperfecțiunilor tehnice și a artificiiilor livrești, o experiență a golului și a „de neînțeles-ului” pe care e păcat să o ratați.

Cătălin Pavel – *Aproape a șaptea parte din lume*,
București, Editura „Humanitas”, 2010.